

Галоўнае ўпраўленне ідэалагічнай работы,
культуры і па справах моладзі Віцебскага аблвыканкама

Навукова-даследчая і асветная ўстанова культуры
«Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны
музей-запаведнік»

НАЦЫЯНАЛЬНЫ
ПОЛАЦКІ
МУЗЕЙ-ЗАПАВЕДНІК

Тэзісы навукова-краязнаўчай канферэнцыі

да 90-годдзя

Краязнаўчага музея Полацка

7-8 снежня 2016 г.

Галоўнае ўпраўленне ідэалагічнай работы, культуры і па
справах моладзі Віцебскага аблвыканкама

Навукова-даследчая і асветная ўстанова культуры
«Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік»

Тэзісы
навукова-краязнаўчай
канферэнцыі да 90-годдзя
Краязнаўчага музея Полацка

(Полацк, 7-8 снежня 2016 г.)

Полацк
2016

ББК 63.3 (4Бел)

Т96

Укладальнік:

І. П. Воднева, загадчык Краязнаўчага музея — філіяла
Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-
запаведніка

Т96 **Тэзісы навукова-краязнаўчай канферэнцыі да 90-годдзя
Краязнаўчага музея Полацка** (Полацк, 7-8 снежня 2016 г.) /
Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музей-
запаведнік; уклад. І. П. Воднева. — Полацк: НПГКМЗ,
2016. — 48 с.

Змест

Аўсейчык У. Я. Стараверы Полаччыны ў другой палове XIX — пачатку XX ст.	6
Баўтовіч М. М. Плач над спаленым Полацкам	7
Буевич Т. В., Счастливая Р. В. История функционирования органов эвакуации населения в г. Полоцке и Полоцком уезде (1918—1922 гг.)	7
Бузо Н. М. Развіццё гімназічнай адукацыі на Полаччыне ў пачатку XX ст.	10
Буле М. Лудзенская Большая синагога: история, реставра- ция, развитие, перспективы	11
Воюш Р. В. Оказание помощи беженцам и пленным Полоцким уездным управлением по эвакуации населения в 1920 г.	14
Гаўрылава С. В. Дзейнасць упаўнаважанага Савета па справах РПЦ па Полацкай вобласці (1944—1954 гг.)	16
Галубовіч В. У. «Мы, Корсакі Залескія і Бабыніцкія...»: кланавая салідарнасць як элемент шляхецкае культуры Полаччыны ў XVII ст.	17
Гліннік В. В. Полацк 1918 года на фотаздымках Фрыца Краўскопфа	20
Гриб Е. П. К вопросу о деятельности Полоцкой мебельной фабрики в 1946—1968 гг.	20

Довгяло Н. В., Борун Е. Н. Административный контроль и наблюдение за деятельностью конфессий как направление вероисповедной политики органов советской власти в БССР в 1921–1939 гг. (на примере Полоцкого округа)	22
Жижиян С. Ф. К вопросу об атрибуции каменных крестов из собрания Национального Полоцкого историко-культурного музея-заповедника.....	24
Карасёў В. Р. Ветрынскі ўмацаваны раён у ліпені 1941 г. .	25
Каркотко А. Ю. Сильванович Лука Антонович — полный георгиевский кавалер	25
Кісляк А. У. Полацк 1960–2000-х гг. у значках (з калекцыі фалерыстыкі музейнага збору НППГКМЗ).....	27
Копыл С. П. Последний день обороны г. Полоцка в июле 1941 г.....	29
Корсак А. И. Организационная структура органов самоуправления г. Полоцка в период немецкой оккупации (1941–1944 гг.).....	30
Костюкевич А. В. Стекланные бусы древнего Полоцка....	31
Коц А. Л. Асобныя моманты паўсядзённага жыцця палачан у XVII ст. (па матэрыялах археалагічных раскопак на Верхнім замку ў 2016 г.).....	32
Лобач У. А. «Дзявочы калодзеж» ля в. Жыхары Полацкага р-на: сімвалічны статус, рытуальныя функцыі і праблемы захавання культавага аб’екта	33
Магалінскі І. У., Торшын Я. М., Зыкаў П. Л. Папярэднія вынікі археалагічных даследаванняў на тэрыторыі Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра ў 2016 г.	34

Мізярска Н. А. Старонкі гісторыі маёнтка Варонічы.....	35
Мыслівец Г. М. Васіль Лужынскі і яго роля ў пашырэнні культу прападобнай Еўфрасінні на тэрыторыі Полацка-Віцебскай епархіі	36
Мясаедава С. М. Дзейнасць Камітэта па рэстаўрацыі горада Полацка (1921 г.)	38
Огородников А. А. Градостроительные преобразования в Полоцке в 1920-х — 1930-х годах.....	39
Соловьёв А. А. Археологическое изучение северной части квартала между проспектом Ф. Скорины, ул. Ленина, Нижне-Покровской и Энгельса.	41
Сумко Е. В. Борьба Полоцкой уездной милиции с бандитизмом в Полоцком уезде в начале 1920-х гг. ...	43
Чараўко В. У. Пазамагільны інвентар вясковых пахаванняў Беларускага Падзвіння XIV—XVIII стст.: наменклатура, інфарматыўнасць, інтэрпрэтацыя..	45
Шыдлоўскі С. А. Да традыцыі полацкай метагістарычнай прозы	46

У. Я. Аўсейчык

Стараверы Полаччыны ў другой палове XIX — пачатку XX ст.

З'яўленне старавераў на Полаччыне (пад якой мы будзем разумець тэрыторыю былога Полацкага павета) адносіцца яшчэ да другой паловы XVII — пач. XVIII ст. У гэты час у Расійскай дзяржаве адбыўся раскол праваслаўнай царквы ў выніку рэформаў, праведзеных па ініцыятыве патрыярха Нікана. Значная колькасць вернікаў адмовілася прызнаваць гэтыя рэформы разам з тымі новаўвядзеннямі, якія яны прадугледжвалі, і працягвала трымацца старых традыцый. На прыхільнікаў старых абрадаў абрынуліся цяжкія рэпрэсіі, ганенні і пераследы. У адказ на гэтыя дзеянні царскага ўраду стараверы сталі перасяляцца на аддаленыя і цяжкадаступныя тэрыторыі, нават за межы Расіі. Адным з асноўных рэгіёнаў іх кампактнага пасялення сталі беларускія землі. Прышлае насельніцтва ў асноўным асела на паўночных і паўднёва-ўсходніх землях сучаснай тэрыторыі Беларусі. Самым вялікім і значным месцам пасялення старавераў-папоўцаў (і наогул старавераў) на Беларусі на пачатку было мястэчка Ветка і яго акруга, таму асноўная ўвага даследчыкаў стараверства на беларускіх землях засяроджваецца менавіта на вывучэнні гэтага рэгіёна. Але гэта, па меншай меры, несправядліва, бо ўжо ў XIX ст., як і ў нашы дні, стараверы колькасна пераважаюць менавіта на Падзвінні.

У другой палове XIX — пач. XX ст. Полацкі павет з'яўляўся адным з цэнтраў стараабрадніцтва на Віцебшчыне. Асноўная маса старавераў Полаччыны — беспapoўцы. Акрамя іх на Полаччыну перасяляюцца і папоўцы, што былі вымушаны ўцякаць на гэтыя тэрыторыі з Веткі і яе ваколіц пасля так званых «выганаў» 1735 і 1764 гг.

Стараабраднікі Полаччыны мелі адметнасці не толькі ў канфесійным плане (большасць з іх беспapoўцы), але і ў матэрыяльнай і духоўнай культуры. Таму даследаванне гісторыі і культуры старавераў гэтага рэгіёна становіцца надзвычай актуальным. Разам з тым, дадзеная праблема яшчэ не знайшла належнага адлюстравання ў навуковых публікацыях.

М. М. Баўтовіч

Плач над спаленым Полацкам

Прапанаваны даклад з'яўляецца разглядам малавядомае падзеі гэтак званае Смаленскае вайны (1632–1634) між Рэччу Паспалітай і Расейскай дзяржавай, калі расейскае войска на досвітку 13 чэрвеня 1633 г. неспадзявана захапіўшы Вялікі пасад увесь яго разам з хатамі, цэрквамі, магістратам выпаліла. Невялікаму полацкаму гарнізону ўдалося адстаяць адно толькі Верхні замак. Водгукам на трагічнае руйнаванне старажытнага горада стаўся паэтычны твор «Lament nad Połockiem», дзе ананімны аўтар выказвае тугу і боль па забітых і забраных ў няволю палачанах.

Т. В. Буюевіч, Р. В. Счастная

История функционирования органов эвакуации населения в г. Полоцке и Полоцком уезде (1918–1922 гг.)

21 ноября 1918 года Красная Армия освободила от немецкой оккупации город Полоцк. Но оккупация немецкими войсками территории на запад от линии Полоцк-Орша-Могилёв-Гомель продолжалась. Поэтому в Полоцк прибывало большое количество беженцев и военнопленных. В связи с чем

Витебской губернской коллегии по делам пленных и беженцев при исполнительном комитете Витебского губернского Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (Витебская губпленбеж) было дано поручение организовать в г. Полоцке учреждения по эвакуации пленных и беженцев. В Полоцк была командирована команда служащих губпленбеж под руководством Андрея Гулика.

4 декабря 1918 года состоялось первое заседание Полоцкой узловой коллегии о пленных и беженцах (Полоцкая копленбеж).

Уже в декабре 1918 года коллегией было опубликовано объявление об открытии пункта питания для военнопленных и беженцев. Проведено обследование помещений (барак) на станциях Полоцк I и II для возможного размещения канцелярии, госпиталя, склада продуктов и т.п. При административном отделе организовано регистрационное бюро. Получено помещение бывшего кадетского корпуса для реконструкции под госпиталь.

На Николаевском вокзале открыта амбулатория, а 5 января 1919 года открыты 2 чайные-читальни для военнопленных (впоследствии, в феврале 1919 года одна из них будет упразднена, а вторая передана на ст. Полоцк I).

14 апреля 1919 года узловая коллегия принимает решение о реорганизации коллегии в подотдел Витебской губернской коллегии о пленных и беженцах при исполнительном комитете Полоцкого уездного Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (Полоцкий отдел губпленбеж). После реорганизации питание и обслуживание пленных и беженцев стало осуществляться через Двинскую районную комиссию попечения о пленных и беженцах, эвакуированную в этот момент в Полоцк.

Однако, уже 11 июня 1919 года в связи с тем, что после оккупации немцами Вильно и эвакуации Молодечненского пленбежа Полоцкий отдел губпленбеж стал единственным уч-

реждением при западной границе РСФСР по обслуживанию нужд военнопленных и беженцев, отдел был реорганизован в Полоцкую коллегия по делам пленных и беженцев (Полоцкая пленбеж). Однако 28 августа 1919 года проведена новая реорганизация и создана Полоцкая комиссия попечения о пленных и беженцах (Полоцкий пленбеж). Но существовала комиссия не долго. Уже 30 августа 1919 года распоряжением Главного уполномоченного Западных областей Центральной коллегии о пленных и беженцах НКВД РСФСР Полоцкая пленбеж была реорганизована в районную комиссию уполномоченного. Ввиду прорыва фронта у Полоцка в сентябре 1919 года пленбеж была эвакуирована.

Но уже 3 октября 1919 г. в г. Полоцке образовано управление уполномоченного Витебской губернской коллегии по делам о пленных и беженцах по Полоцкому району (Полоцкий упленбеж). Управление Полоцкого упленбежа размещалось в городе Полоцке, ул. Пролетарская, д.74.

Приказом Полоцкого упленбежа от 9 мая 1920 г. № 126 Управление уполномоченного Витебского губпленбежа по Полоцкому району переименовано в Полоцкое уездное управление по эвакуации населения (Полоцкий уездэвак).

Приказом начальника Полоцкого уездэвака от 1 марта 1922 г. № 11 Полоцкое уездное управление по эвакуации населения с 1 марта 1922 г. преобразовано в Полоцкий линейный пункт по эвакуации населения (Полоцкий линэвак) Оршанского базисного пункта Центроэвака НКВД РСФСР.

Согласно приказу Главэвакзапа от 29 марта 1922 г. № 22/386 Полоцкий линейный пункт по эвакуации населения передан Витебскому базисному пункту по эвакуации населения Центрального управления по эвакуации населения НКВД РСФСР, ему присвоен учетный номер 73.

В соответствии с приказом Полоцкого линэвака от 22 июня 1922 г. № 25 на основании приказа Центроэвака НКВД

РСФСР от 7 июня 1922 г. № 667/871 Полоцкий линэвак ликвидирован с 24 июня 1922 г.

Иными словами, работа полоцких органов проходила в условиях постоянной реорганизации, усугублявшихся сложной военной обстановкой, разрухой и жесточайшим продовольственным кризисом. Тем не менее, полоцкие эвакуопункты активно способствовали решению социальных вопросов, связанных с пребыванием беженцев на территории Полоцка и уезда.

Н. М. Бузо

Развіццё гімназічнай адукацыі на Полаччыне ў пачатку XX ст.

На прыкладзе Полацкай мужчынскай і Полацкай жаночай гімназій магчыма вызначыць пэўныя асаблівасці і агульныя тэндэнцыі развіцця, якія вызначалі характар і змест гімназічнай адукацыі на пачатку XX ст. Сярод найбольш уплывовых можна адзначыць наступныя: рост папулярнасці гімназічнай адукацыі сярод шырокіх слаёў насельніцтва, развіццё актыўнага супрацоўніцтва школы і грамадства; садзеянне грамадскасці і педагогаў гімназіі дэмакратызацыі гімназічнай адукацыі; паступовае пераўтварэнне элітарнай гімназіі у больш масавую школу з захаваннем высокай якасці вучэбна-выхаваўчай работы. Змест гімназічнай адукацыі знаходзіўся ў цеснай сувязі з сацыяльна-эканамічнымі патрабаваннямі грамадства, адукацыйнай палітыкай урада і мясцовай улады, развіццём педагагічнай навукі і навуковым прагрэсам. Праграмны курс гімназій неаднаразова змяняўся, але для жаночых гімназій ён быў адносна стабільным.

У адзначаны перыяд зблізіўся курс мужчынскіх і жаночых гімназій. Мужчынскія гімназіі амаль канчаткова страцілі свае асаблівасці ў праграмным курсе, аднолькавай стала

колькасць гадзін адведзеных на вывучэнне матэматыкі, адзінае адрозненне складалі неабавязковыя прадметы: для мужчынскіх гімназій гэта былі спевы і гігіена, у той час як гэтыя дысцыпліны з'яўляліся абавязковымі ў жаночай. У адрозненне ад гімназій ведамства імператрыцы Марыі, дзе замежныя мовы былі абавязковымі прадметамі, у ПЖГ, як і ў іншых урадавых гімназіях, замежныя мовы ўваходзілі ў лік неабавязковых прадметаў.

Формы выхаваўчай работы на працягу існавання гімназіі амаль не змяніліся, не было прынцыповых адрозненняў у працэсе выхавання ў мужчынскай і жаночай гімназіях. Але сярод дамінуючых тэндэнцый развіцця гімназічнай адукацыі на Беларусі на пачатку XX ст. нельга не заўважыць пашырэння выхаваўчых функцый гімназій, вылучэнне вядучых накірункаў выхаваўчай работы — такіх, як маральны, патрыятычны, эстэтычны і працоўны.

Характэрнай рысай дзейнасці гімназій на пачатку XX ст. з'яўлялася выкарыстанне гэтых устаноў расійскімі ўладамі ў якасці сродку вырашэння палітычных задач, а менавіта для русіфікацыі мясцовага насельніцтва, што павінна было перашкодзіць яго ўдзелу ў грамадска-палітычным руху.

М. Буле

Лудзенская Большая синагога: история, реставрация, развитие, перспективы

Лудза всегда была многонациональным и многоконфессиональным городом. Наследие евреев — неотъемлемая часть культурно-исторической мозаики города, которую необходимо сохранить для будущих поколений. В начале XX в. Лудзу называли Латвийским Иерусалимом, однако сегодня носителей еврейской культуры и традиций в нашем городе становится всё

меньше. Тем не менее мы не вправе допустить, чтобы наследие Лудзенской еврейской общины ушло в небытие. Надо отметить, что в XVIII в. около 63 % населения Лудзы составляли евреи. На 1937 г. в Лудзе было 3 синагоги и 5 молитвенных домов, в их числе и Лудзенская Большая синагога, построенная около 1800 г. После восстановления права собственности синагога принадлежала Лудзенской еврейской общине. Здание синагоги многие годы находилось в аварийном состоянии, поскольку небольшая еврейская община не могла должным образом содержать его.

В 2013 г. Лудзенская еврейская община передала Большую синагогу Лудзенскому краевому самоуправлению, и синагога была включена в список памятников культуры как уникальный образец деревянного зодчества, являющийся частью исторического центра города Лудзы. Лудзенская Большая синагога, учитывая количество сохранившихся оригинальных деревянных деталей, является старейшей синагогой не только в Латвии, но и в Северо-Восточной Европе. Большая синагога (по материалам Латвийского Государственного исторического архива) построена около 1800 г. и Резекненская Зеленая синагога (построена около 1845 г.) фактически являются уникальными памятниками еврейской культуры Северо-Восточной Европы, образцы которой в других регионах Европы были утрачены в XX в. Сохранились сведения о том, что за 700 лет в Восточной Европе было построено около 700 синагог. Число сохранившихся до наших дней зданий деревянных синагог (в особенности с оригинальной мебелью), по данным Государственной инспекции по защите памятников, в Европе сегодня не превышает 4–5 зданий.

Известно, что изначально здание синагоги было деревянным. В конце XIX в., когда техническое состояние здания ухудшилось, оно было облицовано красным кирпичом. Лудзенская Большая синагога — одно из немногих строений, которое уцелело во время пожара в 1938 г., когда выгорел практически

весь центр города. Во многом благодаря тому, что здание синагоги было обшито кирпичем, оно не пострадало.

Во время Второй мировой войны синагога находилась на территории гетто. По рассказам очевидцев, в ней какое-то время располагались гаражи и конюшня. Для этих целей была разобрана часть стены.

После войны, когда еврейское население города вернулось из эвакуации, в Лудзенской Большой синагоге вновь звучала молитва. До середины 80-х гг. XX в. в синагоге проходили религиозные обряды.

Реставрационные работы в Лудзенской Большой синагоге длились неполный год — с 20 марта 2015 г. по 22 января 2016 г.

Чтобы сохранить культурно-историческое наследие и популяризировать его в обществе, в начале 2016 г. была закончена реставрация здания и созданы экспозиции, повествующие об истории Лудзенской еврейской общины.

11 августа 2016 г. состоялось открытие Лудзенской Большой синагоги, которая стала структурной единицей Лудзенского Краеведческого музея. В день открытия состоялось торжественное освящение синагоги, во время которого раввин из Риги закрепил мезузу на дверном косяке здания и впервые за последние почти 30 лет совершил богослужение. Жители Лудзы и гости города преподнесли ценные реликвии, которые стали неотъемлемой частью экспозиции.

В течение двух лет сотрудники музея работали над созданием экспозиций:

1. молитвенный зал, в котором отреставрирована большая часть оригинальной мебели и восстановлен интерьер;

2. в помещении библиотеки создана экспозиция, посвященная семье Франков — фотографу Вульффу Франку (он был одним из первых фотографов в Лудзе (Люцине), благодаря ему мы знаем, как выглядел наш город в начале XX в.) и его сыну —

всемирно известному кинодокументалисту, режиссеру Герцу Франку.

3. на втором этаже синагоги в женской половине находится экспозиция, которая повествует об истории Лудзенской еврейской общины.

Восстановление Лудзенской Большой синагоги — значимое событие в истории города, которое вызвало интерес у местных жителей и туристов. В августе и сентябре 2016 г. синагогу посетило более 2 тысяч человек. Это свидетельствует о том, что у объекта большой потенциал. На базе экспозиций создаются музейно-педагогические программы, запланированы выставки и концертные программы.

Р. В. Воюш

Оказание помощи беженцам и пленным Полоцким уездным управлением по эвакуации населения в 1920 г.

В феврале 1920 г. Центральное управление по делам пленных и беженцев было реорганизовано в Центральное управление по эвакуации населения (Центрэвак). Местные органы Центрэвака стали называться губернскими и уездными управлениями по эвакуации населения, в них также происходили структурные изменения.

Полоцкое уездное управление по эвакуации населения (Полоцкий уездэвак) начало свою работу в непростых условиях советско-польской войны. Во главе управления Полоцкого уездэвака продолжительное время стоял уполномоченный товарищ Л. Кашенко.

По роду оказываемой помощи беженцы делились на категории: 1) осевшие на местах их водворения до момента реэвакуации;

2) тронувшиеся в путь для водворения на родину; 3) остановившиеся в пути на тыловых пунктах или в прифронтовой полосе.

На Полоцкий уездэвак прежде всего возлагалась забота о беженцах 2 и 3 категорий. На питательном пункте беженцы получали горячую пищу. Перед отправкой каждой партии людей мыли в банях, стригли, одежда подвергалась дезинфекции и дезинсекции. К тому же каждый беженец должен был сделать комплекс прививок. Обо всех применённых к нему мерах на руки выдавалось удостоверение.

Наиболее сложная ситуация складывалась с оказанием помощи пленным по возвращению на родину. На вокзалах и в городе скапливались бывшие русские военнопленные. Данная категория пленных находилась полностью в ведении органов уездэвака. Для определения права на пенсию, лечение, снабжение протезами бывшие русские военнопленные проходили медицинское освидетельствование.

Пленными польскими легионерами занимался Особый отдел 15-й Армии. Отделы уездэвака занимались только регистрацией и оказанием первой медицинской помощи. В дальнейшем сотрудники Полоцкого уездэвака занимались сопровождением польских военнопленных до места пребывания в г. Ярославль.

Пленных красноармейцев, возвращавшихся из польского плена по обмену, особо тщательно проверял Особый отдел армии на благонадёжность. В Полоцке данная категория пленных не задерживалась, а сразу отправлялась в тыл. Органы уездэвака обеспечивали их только горячей пищей по возможности.

Таким образом, работа Полоцкого уездэвака по реэвакуации населения была осложнена войной, разрухой и настроением советской власти к беженцам и бывшим русским военнопленным Первой мировой войны.

С. В. Гаўрылава

Дзейнасць упаўнаважанага Савета па справах РПЦ па Полацкай вобласці (1944–1954 гг.)

У Занальным дзяржаўным архіве г. Полацка захоўваецца фонд упаўнаважанага Савета па справах РПЦ па Полацкай вобласці, рассакрэчаны ў 1997 г. У склад дакументаў уваходзяць дырэктыўныя ўказанні Савета па справах РПЦ пры Савеце Міністраў СССР, упаўнаважанага Савета па БССР, а таксама справаздачы і статыстычныя звесткі ўпаўнаважанага Савета па Полацкай вобласці і іншыя дакументы.

Упаўнаважаны Савета па справах РПЦ па Полацкай вобласці быў назначаны ў лютым 1945 г. Увесь перыяд існавання Полацкай вобласці гэтую пасаду займаў Лука Карнеевіч Маркоўскі (1888 г.н., беларус, член ВКП(Б) з 1919 г.). Упаўнаважаны выконваў ролю медыятара ў працэсе ўзаемаадносін царквы і дзяржавы пры поўным неўмяшальніцтве ў справы першай. У яго абавязкі ўваходзіла весці ўлік дзеючых цэркваў і манастыроў на тэрыторыі вобласці, складу духавенства, сачыць за выкананнем савецкага заканадаўства як з боку органаў улады, так і з боку духавенства, рэгістраваць царкоўныя абшчыны, саветы, новых святароў, выяўляць нядобранадзейных у асяродку духавенства, а таксама выпадкі антысавецкай агітацыі і прапаганды. Як адзначана ў дакументах, «работа уполномоченных Совета на местах является сугубо политической, ответственной работой». Асабліва сцю Полацкай вобласці, у склад якой уваходзіла 15 раёнаў, была нааяўнасць дзевяці г. зв. «заходніх» раёнаў, якія ўтварылі вобласць з шасцю г. зв. «усходнімі» раёнамі Віцебскай вобласці.

Да 1950 г., у сувязі з вострым недахопам вольных памяшканняў, некаторыя аддзелы Полацкага абласнога Савета дэпутатаў працоўных знаходзіліся ў г. Глыбокае, у т.л. і ўпаўнаважаны Савета па справах РПЦ. У сваіх справаздачах Л. К. Маркоўскі не аднойчы адзначаў выкліканыя тым цяжкасці ў ажыццяўленні непасрэдных абавязкаў. Апошняя праверкай дзейнасці ўпаўнаважанага Савета па справах РПЦ па Полацкай вобласці, праведзенай па выніках 1952–1953 гг., якасць працы Л. К. Маркоўскага была прызнана здавальняючай.

В. У. Галубовіч

**«Мы, Корсакі Залескія і Бабыніцкія...»: кланавая
салідарнасць як элемент шляхецкае культуры
Полаччыны ў XVII ст.**

Палітычная і культурна-гістарычная адметнасць Полаччыны ў межах Вялікага Княства Літоўскага даўно стала агульнапрызнаным фактам. Праяўлялася яна ва ўласцівым палачанам імкненні да самастойнасці, што было вынікам больш чым 400-гадовага існавання Полацкага княства. Знакамітыя вечавыя традыцыі палачан трансфармаваліся ў часы ВКЛ з аднаго боку — у гарадское самакіраванне, а з іншага — у мясцовыя соймы, сумесныя нарады лакальнай эліты. Пазней рэгіянальныя прадстаўнічыя інстытуты сталі асобнымі, выключна шляхецкімі станавымі ўстановамі. Полацк з'яўляўся духоўным цэнтрам Падзвіння і галоўным асяродкам культуры дзякуючы царкве, якая была ці не адзіным грамадскім інстытутам, які дбаў пра культурную спадчыну, што праўда, у межах пэўнай тэндэнцыі.

Мазаіка, з якой складаецца ўнікальнасць Полаччыны, будзе няпоўнай ды, бадай, нават незразумелай, калі не бачыць іншыя кантынуумы, без якіх не мае сэнсу ўвогуле

рэканструяваць гісторыю, тым больш ёй ганарыцца. Маём на ўвазе найперш людзей, грамадскія адносіны і структуры. Пры ўсёй зменлівасці і нетрываласці жыцця, уласцівай чалавеку ў мінулым, тым не менш, людзі выпрацавалі механізмы выжывання, адным з якіх, а магчыма найважнейшым, стала родавая салідарнасць. У традыцыйным станавым грамадстве родавыя адносіны адыгрывалі выключную ролю. Асабліва гэта датычылася шляхты, для якой генеалагічная памяць была галоўным аргументам абгрунтавання і доказу сваіх маёмасных і сацыяльных правоў. Шляхта, пры ўсёй агульнасці гэтага тэрміну, не ўяўляла нейкай безаблічнай масы ўжо сыходзячы з таго, што яна была прывязана да галоўнай крыніцы свайго дабрабыту — зямлі, а дакладней маёнткаў, якія на працягу стагоддзяў уваходзілі ў склад адных і тых жа гістарычных рэгіёнаў, а пазней адміністрацыйных адзінак. Зразумела, што далёка не кожны род выжываў у генетычным саборніцтве, а ў лакальную гісторыю сваю разнастайнасць уносілі ўнутраныя і знешнія мігранты. Тым не менш, бадай, кожны рэгіён ВКЛ можна маркіраваць шэрагам кланаў, якія з'яўляліся нязменнай і арганічнай часткай мясцовага грамадства. Здольнасць выжываць і дамінаваць, несумненна, з'яўляецца вынікам спалучэння біялагічных і сацыяльных фактараў. Сярод апошніх для ўласна выжывання фактар саліданасці адыгрываў вельмі істотную ролю. Якія роды полацкай шляхты аказаліся здольнымі прадэманстраваць стабільнае генетычнае здароўе ў XVI—XVIII стст.? Корсакі, Глазкі, Эпімахі, Цяпінскія, Мяніцкія і інш. Уласна яны і былі тымі гарызантальнымі і вертыкальнымі ланцужкамі, якія вызначалі ў прамым і пераносным сэнсе слова «фізіяномію» Полаччыны ў гэты час. Прадстаўнікі гэтых кланаў, як носьбіты лакальнай свядомасці, выступалі салідарна ад імя сваяго рэгіёну, баранілі яго інтарэсы.

Родавая салідарнасць была ўласціва ўсяму прывілеяванаму стану ВКЛ: ад магнатаў да шараговай шляхты. Класічныя ўзоры такой кансалідацыі дэманстравала

арыстакратыя ВКЛ. І гэта не магла не бачыць шляхта, якая шмат у чым капіравала паводзіны «першых сярод роўных». Праявы такой салідарнасці фіксуецца і на Полаччыне. Мясцовыя шляхецкія роды цудоўна ўсведамлялі свае адметнасці, магчымасці і сілу, што вынікалі з супольных дзеянняў.

Характэрным прыкладам родавай салідарнасці з'яўляецца невядомая пастанова, копія якой захавалася ў адзінай захаванай земскай кнізе Полацкага ваяводства першай паловы XVII ст. Аўтарамі заявы, якая была разгледжана на сесіі земскага суда ў 1623 г., выступалі полацкія зямiane, прадстаўнікі выключна аднаго роду — Корсакаў.

Ухвалены акт меў прынятую ў практыцы шляхецкага справаводства форму. Корсакі выкарысталі ўласціваю для соймаковых пастановаў інтытуляцыю не для адзначэння свайго сацыяльнага стутусу, а для таго, каб падкрэсліць прыналежнасць да аднаго роду. Адметнасць гэтай пастановы палягае на тым, што Корсакі фактычна выступалі ад імя супольнага «сямейнага» схода-сойміка, тым больш, што колькасць прысутных на ім прадстаўнікоў роду склала ці не палову ад складу некаторых нарадаў полацкай шляхты.

Каталізатарам правядзення Корсакі ўласнага «сойміка» і прыняцця адпаведнай пастановы была перадсоймавая кампанія 1622 г. Непасрэднай мэтай сходу прадстаўнікоў «сям'і» была арганізацыя пасольства да манарха. Прадстаўніку гэтага «сойміка» даручалася давядзенне да Жыгімонта Вазы просьбы аб вяртанні Корсакам земляў на Севершчыне, якія некалі былі страчаны на карысць маскоўскай дзяржавы. Актуальнасць гэтага пытання была выклікана вяртаннем Севершчыны ў склад Рэчы Паспалітай, з чым Корсакі звязвалі надзеі на «рэстытуцыю». Змест жа пастановы непасрэдна датычыўся вырашэння праблемы, якая ўзнікла ў сувязі з выпраўленнем пасла ў Варшаву.

Род Корсакаў можна і трэба лічыць «знакавым» для Полаччыны. Дамінацыя іх была вынікам разгалінаванасці роду і яго «кроўнай» салідарнасці. Уплывы Корсакаў не толькі праяўляліся ў кантролі значнай часткі павятовых урадаў, але і ва ўнікальнай для рэгіёну і, напэўна, для ўсяго ВКЛ, магчымасці арганізацыі сходаў на ўзор шляхецкіх соймаў з удзелам толькі прадстаўнікоў свайго роду.

В. В. Гліннік

Полацк 1918 года на фотаздымках Фрыца Краўскопфа

Фрыц Краўскопф (Fritz Krauskopf) — самы вядомы фатограф Усходняй Прусіі міжваеннага часу. Нарадзіўся ў Растэнбурзе ў 1882 г. У 1908 годзе заснаваў фотаатэлье ў Кёнігсбергу. Падчас Першай сусветнай вайны чатыры гады служыў у нямецкім войску на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Цягам службы фатаграфаванне і вырабляў паштоўкі для нямецкіх ваенных. Сёння вядома больш за сто работ Краўскопфа, зробленых у 1916–1917 гг., з выявамі беларускіх мястэчак Лынтупы, Кабыльнік (Нарач), Камаі. У 1918 г. фатограф зрабіў серыю здымкаў акупаванага Полацка. Пасля вайны вярнуўся ў Кёнігсберг, дзе паспяхова працягваў займацца фатаграфіяй. Памёр у 1945 г.

Е. П. Гриб

К вопросу о деятельности Полоцкой мебельной фабрики в 1946–1968 гг.

Экономическая история региона включает в себя не только общие тенденции его социально-экономического разви-

тия, но и развитие отдельных отраслей, предприятий и организаций, которые внесли или продолжают вносить свой вклад в экономику края. В ряду промышленных предприятий Полоцка особого внимания заслуживает Полоцкая мебельная фабрика.

История предприятия началась в 1928 г. Несколько десятков кустарей и ремесленников объединились в многоотраслевую артель «Стальной путь». Производство размещалось в неотапливаемых зданиях барачного типа. Всё оборудование состояло из кузнечных горнов, токарного и сверлильно-долбильного станков, 4 циркулярных пил. В 1930 г. был построен столярный цех, на базе которого часть ремесленников организовала самостоятельное кооперативное объединение — артель «Парижская коммуна». До 1940 г. артель получила помещения под отдельные цеха, были введены в эксплуатацию котельная, пилорама, сушильня, производственный корпус. В годы Великой Отечественной войны предприятие было полностью разрушено. В 1946—1948 гг. производственные мощности артели были восстановлены, а годовой выпуск валовой продукции составил 450 тыс. рублей по ценам того времени.

Поворотным моментом в истории предприятия стал 1956 г. В июне согласно приказу Министерства местной и топливной промышленности № 137 артель «Парижская коммуна» была введена в состав «Белмебельтреста» и переименована в Полоцкую мебельную фабрику. Согласно плану в 1956—1960 гг. мебельная фабрика специализировалась на изготовлении платяных двухдверных шкафов и мягкой мебели. Однако ассортимент продукции был более широким: шкафы, столы, тумбы прикроватные и тумбы под радиоприёмники и телевизоры, табуреты, диваны, кушетки, серванты, секретеры и др. Кроме производства мебели фабрика оказывала населению такие услуги, как заготовка и вывозка дров, продажа пиломатериалов, ремонт мебели, ремонт квартир. В 1968 г. предприятие занимало площадь в 4,5 га, производственная площадь составляла около 5000 кв. м. Производство было разделено на три участка, которые объединяли около десятка цехов. Количество рабочих дос-

тигло 661 человека, что почти в семь раз превышало штат работников в 1940 г. За четыре десятилетия Полоцкая мебельная фабрика прошла долгий путь от примитивного оборудования и ручного труда до станков-автоматов и высокоразвитой материальной базы, от примитивной табуретки до сложной корпусной мебели, от топора и рубанка до механизации и автоматизации производственного процесса, от неграмотного ремесленника до высококвалифицированного работника.

Необходимость обращения к этой теме вызвана тем, что в фондах НПИКМЗ на сегодняшний день собрана небольшая коллекция документов и предметов, связанных с историей мебельной фабрики, которая требует дальнейшего пополнения и изучения. На фабрике в своё время работал Почётный гражданин г. Полоцка Виктор Степанович Борейко, которому будет посвящена часть открывающейся экспозиции «Почётные граждане г. Полоцка». Полоцкая мебельная фабрика является одним из старейших промышленных предприятий нашего города и продолжает свою деятельность и сегодня, но уже как ОАО «Полотеск».

Н. В. Довгяло, Е. Н. Борун

Административный контроль и наблюдение за деятельностью конфессий как направление вероисповедной политики органов советской власти в БССР в 1921—1939 гг. (на примере Полоцкого округа)

Административно-контрольное направление являлось одним из основных направлений конфессиональной политики органов советской власти в БССР. В условиях либерального НЭПа органы государственной власти занимались преимущественно наблюдением и сбором информации о деятельности духовенства и верующих, контролировали процессы регистрации

религиозных обществ, заключение договоров на пользование храмами, уплату налогов, соблюдение религиозного законодательства. Особое внимание уделялось процессу регистрации религиозных обществ, благодаря которому власти получали исчерпывающую информацию о количестве верующих и уровне религиозности населения. Религиозным организациям без регистрации не разрешалось осуществлять ни один вид деятельности. Информация о легальных (зарегистрированных) религиозных обществах и культовых зданиях позволила административным отделам окружкомов сформировать справочно-информационные и статистические материалы, дающие представления о состоянии всех конфессий.

В 1930-е гг. основным органом, на который возлагался контроль над деятельностью религиозных общин и соблюдение законодательства о культах, стала Постоянная комиссия по вопросам культов. Это был единственный государственный орган, куда могли обратиться религиозные деятели и верующие со своими трудностями. В соответствии с разработанным положением, Комиссия должна была осуществлять общий учёт по всему СССР религиозных объединений и обрабатывать материалы по вопросам культов, осуществлять общее руководство и наблюдение за деятельностью республиканских комиссий по вопросам культов, а также рассматривать жалобы на нарушение действующего законодательства о религиозных объединениях.

На территории всех союзных республик в обязательном порядке должны были действовать местные комиссии по культам под председательством члена президиума ЦИК. На комиссии возлагались все функции Постоянной комиссии в рамках республиканских территорий. Их основной задачей должен был стать контроль за соблюдением законодательства о культах.

С. Ф. Жижиян

К вопросу об атрибуции каменных крестов из собрания Национального Полоцкого историко-культурного музея-заповедника

В собрании Национального Полоцкого историко-культурного музея-заповедника хранятся два каменных креста. Один из них находится в экспозиции Краеведческого музея г. Полоцка, второй расположен на территории вышеназванного музея слева от входа.

Каменный крест, хранящийся в экспозиции музея (КП 000130), четырёхконечный, материал — гранит (гнейс) красного цвета, размеры — 105х75 см. Согласно научному паспорту, составленному в декабре 1977 г., он «обнаружен Зайцевой Я. А. в районе д. Экимань, метрах в 100 от памятника воинам. Предположительно для обозначения волокового пути. Крест высечен из валуна и несколько воспроизводит фигуру человека, нижняя часть обработке не подвергалась. Наружная сторона стёсана и на ней высечена непонятная надпись X в.?».

Каменный крест, расположенный на территории, прилегающей к музею (КП 000225), четырёхконечный, материал — гранит (гнейс) серого цвета, размеры — 115х75 см. С наружной стороны выше средокрестия выбит четырёхугольный крест. Согласно научному паспорту, составленному 29.12.1978 г., он «найден в районе д. Ропно Полоцкого р-на, возле ж/д полотна. Место обследовалось археологом В.А. Булкиным. Крест, видимо, был поставлен на месте стыка Орловской и Рижской ж/дорожных путей. На нём нечитаемые знаки, возможно, 186... год (год открытия магистрали Орёл — Рига)». В фондах музея также хранится фотография места находки креста.

Вместе с тем, существует ряд вопросов, касающихся атрибуции данных памятников. Сомнительна привязка как одного из крестов к волоковым, так и второго к мемориальным памятникам XIX в. Вероятней всего оба объекта являются надмогильными памятниками, которые могли бытовать на данной территории с X по XIX вв. Более точные датировка и атрибуция данных каменных крестов возможна лишь при проведении детального археологического исследования их места обнаружения.

В. Р. Карасёў

Ветрынскі ўмацаваны раён у ліпені 1941 г.

1. Гісторыя стварэння Ветрынскага УРа, яго характарыстыка напачатку Вялікай Айчыннай вайны.
2. Ветрынскі УР падчас першых абарончых баёў у ліпені 1941 г.
3. Ахоцін В. і Клокаў С. — удзельнікі падзей абароны на Ветрыншчыне.
4. У гонар абаронцаў: адкрыццё мемарыяльнага знака на доце № 9 у ліпені 2016 г.

А. Ю. Каркотко

Сильванович Лука Антонович — полный георгиевский кавалер

Сильванович Лука или как его звали по белоруски Лукаш, родился в 1887 году в деревне Лапинцы Полочанской волости Ошмянского уезда Виленской губернии (сейчас Молодеченский район, Минской области). Происходил из крестьян.

Сильванович учился в Полочанской и Городиловской школах. По окончании школы работал на железной дороге, на участке Молодечно—Лида.

В 1914 году Сильванович был призван на воинскую службу. Его направили в город Симбирск, где он служил в 5-м эскадроне 5-го уланского Литовского короля Виктора-Эммануила III полка. Вместе с полком участвовал во многих сражениях Первой мировой войны.

Лука Сильванович отличился в боях и получил много наград, в том числе все четыре Георгиевских креста, так называемый Георгиевский бант. Первые награды он получил в боях у города Сухачев в Польше, затем с полком воевал в Прибалтике и северной Беларуси в районе Полоцка.

20-21 августа 1917 года был ранен. Около 2 лет провел в госпиталях, откуда выписался только 24 августа 1918 года.

Революция октября 1917 года застала Сильвановича в Петрограде, где он еще лечился в госпитале. В 1919 году Лука Антонович вернулся в Полочаны, здесь он участвовал в установлении Советской власти. Его избрали Военным комиссаром Полочанского волостного Ревкома. При оккупации Западной Беларуси польскими войсками переехал в город Могилев. Оттуда был назначен начальником Ревкома в деревню Великие Дольцы, которая находится около городского поселка Ушачи.

Великая Отечественная война застала его в городе Волковыске. Он был партизанским связным в одном из отрядов Барановичского соединения. За подвиги в годы войны награжден орденом «Красной звезды».

После окончания войны вернулся в Полочаны и принял участие в создании колхоза имени Янки Купалы.

Лука Антонович скончался 14 января 1969 года. Его похоронили в деревне Полочаны на сельском кладбище. Могила сохранилась, уход за ней осуществляет Полочанская средняя школа.

А. У. Кісляк

Полацк 1960—2000-х гг. у значках (з калекцыі фалерыстыкі музейнага збору НПГКМЗ)

За перыяд падрыхтоўкі выставы «Ганаровыя грамадзяне г. Полацка», прысвечанай 90-годдзю Краязнаўчага музея, былі даследаваны матэрыялы фондаў НПГКМЗ. Сярод прадметаў калекцыі фалерыстыкі былі выяўлены значкі, звязаныя як са значнымі падзеямі ў жыцці горада другой паловы XX — пачатку XXI ст., так і з выдатнымі асобамі, якія зрабілі значны ўклад у развіццё розных сфер жыцця г. Полацка. Уся калекцыя налічвае 3866 адзінак. З іх значкоў, якія звязаны непасрэдна з юбілейнымі датамі гісторыі горада, прадпрыемстваў, навучальных устаноў і інш., — 43 віды (агульнай колькасцю — 110 адзінак). Храналагічна датаванне прадметаў азначанай тэматыкі ахоплівае перыяд з 1962 па 2010 год.

Тэматычна значкі, звязаныя з Полацкам, можна падзяліць на чатыры групы: а) юбілейныя даты; б) падзеі; в) геральдыка; г) помнікі і памятныя мясціны. Так, у 1962 г. былі выпушчаны значкі да 1100-годдзя Полацка. У значках знайшлі адлюстраванне такія важныя падзеі, як 100-годдзе Полацкага педвучылішча і 50 год дзейнасці ляснога тэхнікума, а таксама юбілей Полацкай бальніцы імя У. Леніна, які адзначаўся ў 1974 г.

У розныя гады ў фонды музея-запаведніка ў ліку прадметаў з калекцыі Мікалая Макаравіча Пятрэнка (Заслужанага настаўніка БССР, Ганаровага грамадзяніна г. Полацка, кампазітара, ветэрана Вялікай Айчыннай вайны) былі перададзены значкі. З 1960 г. Мікалай Макаравіч займаў пасаду выкладчыка, затым намесніка дырэктара Полацкага педвучылішча. Папоўніла калекцыю значкамі рознай тэматыкі Таццяна Давыдаўна Рудава — загадчык аддзела культуры

Полацкага гарвыканкама з 1967 г., дырэктар Полацкага гісторыка-археалагічнага запаведніка з 1985 г. Перададзеныя Т.Д. Рудавай значкі звязаны з такімі асобамі, як Ганна Міхайлаўна Лебедзева (Заслужаны ўрач БССР, Ганаровы грамадзянін г. Полацка), Сігізмунд Рычардавіч Кюльбах (да Вялікай Айчыннай вайны — дырэктар Полацкага гарадскога тэатра, заснавальнік тэатра «Синяя блуза»).

Выпуск большасці з гэтых значкоў быў наладжаны ліцейна-механічным заводам і Полацкім гарадскім прамысловым камбінатам (з 1968 г. — завод пластмасавых вырабаў). У 1975 г. гэта прадпрыемства стала філіялам Полацкага ліцейна-механічнага прамысловага аб'яднання. Калекцыя фалерыстыкі ўключае таксама значкі, вырабленыя ў Ленінградзе, Маскве, Кіеве, Мінску, Гомелі.

На аснове аналізу матэрыялаў калекцыі можна вызначыць наступную структуру апісання будучага каталога:

Выява.

1. Прадметнае імя, назва.
2. Падзея, з якой звязаны прадмет.
3. Месца і час выпуску.
4. Здатчык.
5. Асоба, з якой звязаны прадмет.
6. Матэрыял, тэхніка.
7. Памер.
8. Нумар па КП.

Каталог дазволіць скласці агульнае ўяўленне пра тэматыку і віды значкоў з музейнага збору НПГКМЗ, прысвечаных гораду Полацку і яго знакамітым жыхарам. З дапамогай камп'ютарных тэхналогій можна стварыць электронную мадэль калекцыі ў выглядзе каталога значкоў з падрабязнай інфармацыяй па кожнаму з прадметаў.

С. П. Копыл

Последний день обороны г. Полоцка в июле 1941 г.

Летом 1941 г. на полоцком направлении развернулись ожесточённые бои с немецко-фашистскими захватчиками. Через древний белорусский город шло управление войсками Полоцкого боевого участка, на его станции из глубины СССР прибывали части 22-й армии Западного фронта, через город отступали войска Северо-Западного фронта, а также шло снабжение всем необходимым обороняющихся полков. Первый бой с наземным противником зафиксирован 27 июня 1941 г., когда артиллеристы 390-го гаубичного артиллерийского полка разгромили у д. Кутняны немецкий передовой отряд. А когда же советские войска оставили г. Полоцк?

Анализ новых документов ЦАМО РФ и NARA позволяет предположить, что 15 июля 1941 г. с нескольких сторон в город проникли разведчики трёх немецких пехотных дивизий: 6-й, 26-й из состава 6-го армейского корпуса и 86-й из 23-го армейского корпуса. Только южная часть Полоцка была захвачена 15 июля, а северная, основная часть города, в первой половине — дня 16 июля 1941 г. Описанные в донесениях вражеской армии события июля 1941 г. позволяют сделать вывод, что немецкие командиры стремились избежать уличных боёв с тяжёлыми для них потерями и поэтому всеми возможными способами вытесняли части Красной армии из города. Захватив Зелёный Городок, командир 86-й пехотной дивизии приступил к выполнению последующей задачи. Своё дальнейшее продвижение он прикрыл отрядом, который окопался на высотах южнее кладбища Боровуха-2. Отложив переправу через реку основных сил на утро, немецкое командование дало возможность частям Красной Армии 16 июля покинуть южную часть Полоцкого боевого участка по дороге через Солоники, Тросницу, Труды, выходя из полуокружения в

сторону Невеля и Великих Лук. При отступлении последние воспользовались транспортным мостом через Западную Двину. После чего советские сапёры произвели повторный взрыв переправы, и это вынудило немцев остановиться. Об этом вспоминал и бывший командир батареи 179-го отдельного противотанкового артиллерийского дивизиона Фурманов А. Л. Таким образом, доклад командира 23-го армейского корпуса был несколько поспешным и недостоверным.

А. И. Корсак

Организационная структура органов самоуправления г. Полоцка в период немецкой оккупации (1941–1944 гг.)

В зоне тыла группы армий «Центр», непосредственно примыкавшей к театру военных действий, куда входил г. Полоцк, вся полнота власти была сосредоточена в руках военного командования. Возглавлял администрацию командующий тыла группы армий «Центр» генерал М. фон Шенкендорф (Maximilian von Schenkendorf). Следовательно, для управления оккупированными территориями до принятия решения по их административному подчинению вермахтом оперативно создавались военные органы управления — полевые (Feldkommandanturen) и местные (Ortskommandanturen) комендатуры с военно-административными функциями. Не исключением в этом плане являлся г. Полоцк, где в разное время дислоцировались 749-я (1941–1942 гг.) и 815-я (июль 1942 г. — январь 1943 г.) полевая, 1/335 (1942–1943 гг.) и 930-я (1944 г.) местные комендатуры. При них также действовала немецкая полевая полиция (полевая жандармерия). Полоцкой полевой комендатуре подчинялись местные комендатуры Дриссы (теперь г. Верхнедвинск), Освеи, Россон, Шумилина и Ветрина. Кроме того, на момент 1 сентября

1941 г. в городе размещалась 403-я охранный дивизия с целью поддержания порядка.

В свою очередь комендатурам подчинялись органы вспомогательной местной администрации — земские, районные, городские, волостные управления и общины (деревни). В г. Полоцке на протяжении периода 1941—1944 гг. действовали уездная, затем районная и городская управы. Наиболее крупными среди органов местной вспомогательной администрации были окружные (областные) управы. 5 сентября 1942 г. Полоцкая уездная управа была ликвидирована, её функции перешли исключительно к районной управе. Полоцкая городская управа была организована практически сразу после оккупации в июле 1941 г. на территории Полоцкого района и г. Полоцка.

А. В. Костюкевич

Стеклянные бусы древнего Полоцка

Полоцк является древнейшим культурным и экономическим центром на территории белорусского Подвинья. В силу своего статуса и расположения на важном торговом пути, Полоцк вёл оживлённую торговлю, как с ближними, так и с дальними партнёрами. Самой массовой категорией иноземных товаров, найденных в Полоцке, являются бусы, изготовленные из цветного стекла.

Бусы были найдены в ходе раскопок под руководством А.Г. Митрофанова (1959 г.), В.Р. Тарасенко (1961, 1962 гг.), Г.В. Штыхова (1964, 1967 гг.), С.В. Тарасова (1988, 1989, 1990, 1993 гг.), М.В. Климова (1995 г.), Д.В. Дука (2001, 2002, 2003, 2005, 2006, 2007, 2009, 2010, 2011 гг.).

В общей сложности по отчётам исследователей нами было выявлено 527 экземпляров стеклянных бус. Однако, учитывая то, что в Полоцке ведутся регулярные археологические изыска-

ния, количество найденных бус с каждым годом увеличивается, и поэтому указанные данные не являются конечными.

В хронологии рассмотренных выше бус можно выделить два периода — IX–XI вв. и XII–XIII вв. В каждый период бытуют определённые группы бус.

К первому периоду, IX–XI вв., относится подавляющее количество бус, изготовленных из тянутой трубочки — рубленый бисер, лимоновидные бусы и пронизки, а также мозаичные, глазчатые и белоромбические бусы.

Ко второму хронологическому периоду, XII–XIII вв., относятся золото- и серебростеклянные бусы, изготовленные способом навивки, а также основная масса монохромных зонных и шаровидных бус.

Местами производства стеклянных бус являются Византия и регион Ближнего Востока (Египет и Сирия). В список стран, где также возможно изготавливались эти бусы, входят Турция, Иран, Ирак, Иордания и Тунис.

Нахождение большого количества этих бус на территории Полоцка свидетельствует о включении белорусского Подвинья в разветвлённую сеть международных коммуникаций в IX–XIII вв.

А. Л. Коц

Асобныя моманты паўсядзённага жыцця палачан у XVII ст. (па матэрыялах археалагічных раскопак на Верхнім замку ў 2016 г.)

Верхні замак з’яўляецца цэнтральным гістарычным помнікам Полацка з XI па XVIII ст. Тут размяшчаліся адміністрацыйны і рэлігійны (культурны) цэнтр горада. Акрамя таго, ён быў шчыльна забудаваны сядзібамі гараджан.

Археалагічныя даследаванні Верхняга замка перыядычна праводзяцца з 1956 г. У 2016 г. на Верхнім замку былі даследаваны рэшткі абарончага вала і фрагмент жыллёва-гаспадарчага комплексу XVII ст. Ён уяўляе сабой рэшткі падклета драўлянай пабудовы, якая захавалася на 4 вянцы. Таксама дзякуючы раскопкам атрымалася ўдакладніць і вызначыць некаторыя рэаліі паўсядзённага жыцця гараджан у XVII ст.:

1. Упершыню ў Полацку падчас археалагічных раскопак была знойдзена дэталі драўлянай мэблі (прысценная лава).

2. Асвятленне дамоў магло ажыццяўляцца або лучынай у лучніку, або свечкай у драўляным ці шкляным падсвечніку.

3. Вокны ў дамах маглі быць зашлёненыя зеленаватым шклом у свінцовых пераплётах.

4. Палачане шырока выкарыстоўвалі разнастайны посуд: місы, гаршкі, рукамыі, флягі, імпартныя стаканчыкі, бандарныя начынні і інш.

5. Пытанне харчавання раскрываюць знаходкі зерня і шалупак арэхаў (лясных і грэцкіх).

6. Баўленне вольнага часу палачан магло праходзіць за гульнёй з шарыкам мурмешпіль, а таксама за шахматамі. З дзіцячых цацак знойдзены драўляны кубік.

Выяўленая драўляная пабудова з наборам археалагічных знаходак — гэта ўнікальны жыллёва-гаспадарчы комплекс, які дае магчымасць раскрыць асобныя дэталі Полацкай гісторыі.

У. А. Лобач

**«Дзявочы калодзеж» ля в. Жыхары Полацкага р-на:
сімвалічны статус, рытуальныя функцыі і праблемы
захавання культавага аб'екта**

Культавая крыніца «Дзявочы калодзеж», якая знаходзіцца ў лясным урочышчы, прыкладна за 2 км на

паўночны-захад ад в. Жыхары, уяўляе сабой унікальны аб'ект сакральнай геаграфіі не толькі Полаччыны, але і Беларускага Падзвінн'я ў цэлым. Гэтая адметнасць абумоўлена даволі рэдкай у беларускай этнакультурнай традыцыі фальклорнай этыялогіяй культавай крыніцы, адлюстраванай у легендзе пра дзівосную метамарфозу, калі воляю Бога ў крыніцу была ператворана дзяўчына. Упершыню гэтую легенду ўзгадвае Ян Баршчэўскі ў 1840-х гг., але, у дадзеным выпадку, лакальная фальклорная традыцыя выяўляе трывалую ўстойлівасць, і легендарная гісторыя «Дзявочага калодзежа» ў розных варыянтах зафіксавана і на пачатку ХХІ ст. Гэткім жа ўстойлівым было і рытуальнае ўшанаванне крыніцы мясцовым насельніцтвам, якое не спынялася і ў савецкі час, але стала згасаць у 1970-80-х гг. у сувязі з імклівымі працэсамі дэпапуляцыі вёскі.

На сённяшні дзень «Дзявочы калодзеж» знаходзіцца ў занябаным стане, што вымагае неадкладных ахоўных і рэкрэацыйных мерапрыемстваў з боку мясцовых і раённых уладаў. Упарадкаванне культавай крыніцы павінна стаць важнай часткай захадаў па фармаванні ахоўнага статусу адметнага культурнага мікраландшафту Полаччыны, у які, апрача «Дзявочага калодзежа», уваходзяць курганныя пахаванні Х–ХІІ стст., а таксама месца былога маёнтка і магіла Івана Хруцкага.

І. У. Магалінскі, Я. М. Торшын, П. Л. Зыкаў

Папярэднія вынікі архелагічных даследаванняў на тэрыторыі Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра ў 2016 г.

У ліпені-жніўні 2016 г. на тэрыторыі Спаса-Ефрасіннеўскага жаночага манастыра ў г. Полацку праводзіліся археалагічныя даследаванні. Агульнае кіраўніцтва працамі ажыццяўляў І.У. Магалінскі (Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік), метадычную

дапамогу падчас прац аказвалі Я. М. Торшын і П. Л. Зыкаў (Дзяржаўны Эрмітаж, Расійская Федэрацыя). У археалагічных раскопках прымалі ўдзел студэнты-гісторыкі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, а таксама вучні сярэднядукацыйных школ г. Полацка.

Асноўнай задачай, якая стаяла перад пачаткам археалагічных прац — выяўленне і прывязка на мясцовасці фундаментаў храма-пахавальні XII ст., а таксама лакалізацыя рэшткаў манастырскай трапезнай пачатку XX ст.

Для вырашэння задачы па лакалізацыі на мясцовасці храма-пахавальні XII ст. былі закладзены тры шурфы. Размяшчэнне шурфоў вызначалася на аснове палявой дакументацыі і публікацый П. А. Рапапорта і М. К. Каргера, якія вывучалі аб'ект у 60—70-я гг. XX ст. У выніку прац па выяўленні руін храма-пахавальні стала магчымым вызначыць паўночную і паўднёвую мяжу храма. У той жа час заходняя мяжа старажытнага збудавання была вызначана толькі па мяжы рова, які застаўся пасля разборкі кладкі заходняй сцяны галерэі XII ст.

З мэтай пошуку рэшткаў трапезнай пачатку XX ст. на меркаванай тэрыторыі яе размяшчэння былі закладзены тры шурфы. Размяшчэнне шурфоў вызначалася на аснове даных геарадара, а таксама захаваных у архіве манастыра фотаматэрыялаў. У ходзе прац атрымалася выявіць фрагмент паўночнай сцяны збудавання, а таксама частку падлогі цокальнага паверха будынка. Даследаванні паказалі, што збудаванне было цалкам знішчана і разабрана, верагодна падчас Другой сусветнай вайны, пра што сведчаць адмысловыя знаходкі, выяўленыя падчас раскопак.

Н. А. Мізярска

Старонкі гісторыі маёнтка Варонічы

Першыя пісьмовыя ўспаміны пра Варонічы (сяло «Воронеч») адносяцца да 1552 г.; спачатку яны ўваходзілі ў

склад Полацкага ваяводства, а пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай адышлі да Лепельскага павета Віцебскай губерні.

Маёнтак Варонічы належаў да вядомага шляхецкага роду Лісоўскіх герба «Ёж», налічваў 2509 дзесяцін зямлі і 549 сялянскіх душ. Апошні ўладальнік маёнтка Варонічы Якаў Лісоўскі быў адукаваным чалавекам для свайго часу, скончыў Санкт-Пецярбургскі ўніверсітэт, меў афіцэрскі чын, быў прадстаўніком шляхецкага пасяджэння ў Лепельскім павеце. У маёнтку Варонічы была добра наладжана гаспадарка: працаваў спіртзавод і сырны завод. Вядома, што сям'я Лісоўскіх была каталіцкай і фундавала грошы на патрэбы касцёла ў Заскарках.

У 1917 г. большавікі абрабавалі сядзібу, якая нейкім чынам ацалела. У далейшым у маёнтку была камуна, шпіталь, малочны завод, інтэрнат для інвалідаў. Затым будынак пуставаў, пакуль, дзякуючы намаганням Я. І. Кімстача, былая сядзіба не была адноўлена і перададзена пад дзіцячую школу мастацтваў.

Зветкі аб мінулым маёнтка Варонічы існуюць не толькі ў дакументальных крыніцах, але таксама сярод легенд і паданняў мясцовых жыхароў.

Г. М. Мыслівец

Васіль Лужынскі і яго роля ў пашырэнні культуры прападобнай Еўфрасінні на тэрыторыі Полацка- Віцебскай епархіі

З адраджэннем Спаса-Еўфрасіннеўскага манастыра назіраецца актывізацыя ў шанаванні Еўфрасінні Полацкай. Архіепіскап Васіль (Лужынскі) актыўна ўдзельнічаў у пераасэнсаванні культуры святой і спрыяў уздыму яе шанавання ўжо пасля аднаўлення манастыра, які ў гонар сваёй заснавальніцы атрымаў падвойную назву — «Спаса-Еўфрасіннеўскі». У 1844 г. пры манастыры было заснавана

Спаса-Еўфрасіннеўскае епархіяльнае вучылішча для дзяўчат духоўнага чыну, якое першапачаткова размясцілася ў былой рэзідэнцыі генералаў езуіцкага Ордэна (двухпавярховы мураваны будынак). Такім чынам, традыцыя навучання, закладзеная Еўфрасінняй Полацкай, была працягнута.

У дзень святкавання памяці Еўфрасінні Полацкай 23 мая 1860 г. на архірэйскім хутары Залучоссе, які знаходзіцца на адлегласці 4 км ад Віцебска, архіепіскап Васіль (Лужынскі) у саслужэнні трох архімандрытаў асвятціў у імя прападобнай Еўфрасінні «прочно и исправно построенную» драўляную царкву.

Падчас кіравання Васіля (Лужынскага) у 1866 г. на месцы драўлянай царквы, якая належала прадстаўнікам рымска-каталіцкай канфесіі, у в. Росіца (Віцебская вобласць) у рэтраспектыўна-рускім стылі была ўзведзена мураваная царква Еўфрасінні Полацкай.

Такім чынам, у перыяд кіравання архіепіскапа Полацкага і Віцебскага Васіля (Лужынскага) (1840–1866) быў распачаты працэс рэстаўрацыі культу Еўфрасінні Полацкай. Так, за перыяд дзейнасці архіепіскапа быў завершаны шэраг работ па аднаўленні Спасакага манастыра, які ў гонар сваёй заснавальніцы атрымаў падвойную назву — «Спаса-Еўфрасіннеўскі». Намаганнямі полацкага архіепіскапа ў Спаса-Праабражэнскую царкву быў вернуты Еўфрасіннеўскі крыж — адзін з галоўных атрыбутаў культу полацкай ігуменні, пры дапамозе якога стала магчымым аднаўленне жаночага манастыра на яго былым гістарычным месцы.

Дзякуючы непасрэдным намаганням Васіля (Лужынскага) на тэрыторыі Віцебскай губерні было пераасвячона (вёскі Сакалішча, Бароўка, Росіца) і пабудавана (цёплая царква ў полацкім Спаса-Еўфрасіннеўскім манастыры, драўляныя храмы ў в. Рудня і на хутары Залучоссе) шэсць храмаў у імя Еўфрасінні Полацкай. Так, за адносна кароткі перыяд была сфарміравана перыферычная сетка шанавання памяці святой, якая яшчэ не выходзіла за межы Полацкай

епархіі (за выключэннем Свята-Еўфрасіннеўскай царквы ў Вільнюсе) і была падпарадкавана адзінаму цэнтру — Спаса-Еўфрасіннеўскаму манастыру.

С. М. Мяседава

Дзейнасць Камітэта па рэстаўрацыі горада Полацка (1921 г.)

3 верасня 1919 г. Полацк падвяргаўся ўсім «жахам вайны», у тым ліку бесперапыннаму абстрэлу на працягу дзевяці месяцаў. У выніку абстрэлу горад быў амаль цалкам разбураны. Па дадзеным Полацкага павятовага камунальнага аддзела, на жнівень 1920 г. у горадзе было 2168 дамоў (192 каменныя, астатнія драўляныя), большая частка з іх патрабавала рамонт. Прэзідыумам Вышэйшага савета народнай гаспадаркі справа аднаўлення Полацка была прызнана справай дзяржаўнай важнасці.

21 жніўня 1920 г. на пасяджэнні тэхнічнай камісіі па рэстаўрацыі горада быў заснаваны «Камітэт рэстаўрацыі горада Полацка». Адным з ініцыятараў стварэння камітэта з'яўляўся інжынер Канстанцін Пятровіч Лепешаў.

Лепешаў Канстанцін Пятровіч, 1870 г.н. Інжынер-тэхнолаг. У 1894 г. скончыў Петраградскі тэхналагічны інстытут па спецыяльнасці паравозная і вагонная справа.

1894—1899 — інжынер на Аляксандраўскім, Пуцілаўскім заводах;

1899—1900 — інспектар на Балдзвінскім паравозным заводзе (г. Філадэльфія, ЗША);

1900—1907 — дырэктар завода «Фенікс» (г. Рыга);

1907—1908 — дырэктар Каломенскага машынабудаўнічага завода;

1908—1910 — адміністратар вагоннага завода «Рухавік» у Рэвелі;

1910—1912 — дырэктар Мыцішчанскага вагоннага завода.

Пабудаваў шмат вагонаў (больш за 25 000 шт.), паравозаў (больш за 1 000 шт.), першы цеплаход у Рызе на заводзе «Фенікс». Пачаў пабудову ўсіх сельскагаспадарчых машын і г.д.

К. Г. Лепешаў працаваў у Полацку ў неверагодна цяжкіх умовах, але пад яго кіраўніцтвам быў праведзены рамонт амаль усяго горада, у прыватнасці будынак Полацкага ляснога тэхнікума.

А. А. Огородников

Градостроительные преобразования в Полоцке в 1920-х — 1930-х годах

После Октябрьского переворота большевики, придя к власти, стремились направлять все общественные процессы в стране. В том числе, партия большевиков «... директивно контролировала направление градостроительных преобразований».

В 1920-х гг. в Полоцке активное строительство не велось, градостроительные преобразования касались в основном отстройки повреждённых зданий, а также немногочисленного возведения новых построек в границах существующих кварталов. Характер архитектуры этого периода отличался простотой и экономичностью композиции.

В 1923 г. в Полоцке насчитывалось 2344 жилых строений. Из них каменными были 229 зданий (9,8 %), одноэтажными — 2184 здания (93,2 %).

В конце 1920-х гг. градостроительная деятельность в Полоцке активизировалась. В 1929 г. было завершено строительст-

во 43-квартирного жилого дома. В 1930 г. были сданы в эксплуатацию два больших жилых дома.

14–17 июня 1936 г. состоялся первый съезд Полоцкого окружного Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. Он поставил задачу «... превратить в ближайшее время город Полоцк, ... в благоустроенный и культурный».

В 1936 г. разработан генеральный план социалистической реконструкции Полоцка, рассчитанный на 25 лет. В результате его реализации Полоцк должен был превратиться в «... красивый город недалекого будущего».

7 ноября 1936 г. газета «Бальшавік Полаччыны» предложила читателям «пройтись» по улицам Полоцка 1942 г.: «... идём по Ленинской улице. Правая сторона от Двины не застроена, здесь будет набережная. На левом — трёхэтажная ... школа и коммунальные дома. Напротив улицы Боровой на берегу построена пассажирская пристань. Пристань соединяется с железнодорожной станцией Боровой улицы. Это главная городская магистраль».

Также планировалось «... речные берега ... одеть ... в гранит, сделать набережные, засадить их деревьями, ... устроить фонтаны, ... пристани, лодочные станции, пляжи». Вдоль реки должны были появиться озеленённые улицы, которые выходили бы на просторные площади и скверы. В Полоцке должен был появиться трамвай. Предполагалось «... у Красного моста сделать плотину и создать водоём, ... сделать висячий мост от Дома Красной Армии на вал Ивана Грозного. ... За валом устроить парк культуры и отдыха».

После утверждения генерального плана жилищное строительство в Полоцке пошло более быстрыми темпами. На 1937 г. ставилась задача построить три 24-х-квартирных жилых дома, проложить асфальтовые (4 тыс. кв.м) и деревянные тротуары. Эта задача была успешно выполнена. Начавшаяся Великая Отечественная война прервала реализацию генерального плана социалистической реконструкции Полоцка.

Таким образом, партийно-советские органы на всём протяжении 1920-х — 1930-х гг. работали над превращением Полоцка в новый социалистический город. Градостроительные преобразования осуществлялись в городе, исходя из партийных установок и имеющихся ресурсов.

А. А. Соловьёв

Археологическое изучение северной части квартала между проспектом Ф. Скорины, ул. Ленина, Нижне-Покровской и Энгельса

Изучаемый нами квартал находится на территории бывшего Великого посада Полоцка. Здесь наиболее полно сохранилась историческая кирпичная застройка сер. XVII — нач. XX вв. Археологические исследования, проведенные в 2001 и 2013 гг. в его северной части, дали богатый и уникальный материал по истории города.

Общие данные стратиграфии культурного слоя выглядят следующим образом: средняя глубина залегания материка от д/п на данной территории около 2,0 м, слой представляет собой перекоп.

Самые ранние артефакты относятся к к. XVI—XVII в. Это фрагменты печной перемычки, крышки горшка, «орлёного» изразца полного профиля, кубка и стеклянного жбана, керамического расписного подсвечника. К более позднему времени относится яма с материалами к. XVIII — н. XIX вв. с обломками костей, глиняной и фаянсовой посуды. Так же нами обнаружен участок культурного слоя с артефактами, характерными для XVIII — нач. XIX вв.

Наиболее интересен участок траншеи возле западного фасада дома № 18 длиной около 4,0 м с артефактами XVIII в. Толщина слоя с находками достигала 0,3 м. Значительная кон-

центрация артефактов, щепы и костей домашних животных характерна для развала постройки. Фаянсовые и фарфоровые изделия представлены обломками посуды с клеймами, статуэткой в виде расписной птички (голубя). Стекланные изделия представлены обломками стаканов с нарезным (гравированным) растительным и геометрическим орнаментом и др. знаками. Тарная стеклянная посуда представлена фрагментами бутылок, горлом фляги и сосуда с ручкой.

Характер и концентрация находок позволяют полагать, что данный слой является остатками дома XVIII — начала XIX вв., который представлял собой сруб на цоколе из кирпича и камня. Он имел две печи, площадки под них были выполнены из круглых брёвен диаметром около 12 см. Не исключено, что этот дом отмечен на плане Полоцка 1786 г.

Обломок стеклянной рюмки с наклепленным узором из лиловых жгутов, найденный в отвале предположительно относится к XVII — нач. XIX вв. Довольно редкой находкой стал обнаруженный там же щиток от медного перстня — сыгнета с гравированной монограммой, его можно отнести к XVIII—XIX вв. Изображение расшифровать не удалось, поскольку поверхность изделия была повреждена. Большинство найденных во дворе артефактов сер. XIX — сер. XX вв. связаны с ремонтами и перестройками существующих ныне старинных зданий квартала.

Найденная нами кирпичная кладка из малоформатного кирпича XIX в. может относиться к обширной хозяйственной постройке, отмеченной на «Маршрутах» 1858 г. Найдена прослойка обломков бутылок и штофов, которые имели наклепленные клейма с датами 1856 и 1872 г. и мерой в 1/20 ведра. Там же удалось собрать небольшой глиняный бокал полного профиля. Здесь согласно «Маршрутам» в 1858—1859 гг. была небольшая деревянная постройка, она могла быть складом стеклотары. Основная масса находок относится к XIX — 1-ой пол. XX в. и связана с сохранившимися зданиями. Это обломки фарфоровых сосудов, изготов-

ленных на фабриках братьев Кузнецовых, аптечные бутылочки, некоторые из них с надписями.

К началу XX в. здания объединили, и они получили вид линий по южной и северной стороне квартала. В годы Великой Отечественной войны большинство построек южной линии квартала было разрушено. Образовался скат, где были обнаружены обломки изразцов XIX — нач. XX вв. и бутылок с рельефными клеймами и надписями.

Находки обломков бутылок с изображением эмблем производителей или владельцев предприятий говорят, что в одном из зданий, расположенных на месте древней ул. Вознесенской, могли располагаться винно-водочные склады питейных заведений или лавок (магазинов), находившихся на первом этаже существующего ныне дома № 20. В начале XX в. он принадлежал братьям Шпаковым. На втором этаже здания могли располагаться их апартаменты или конторы, имевшие богатое убранство интерьеров. С ними можно увязать часть найденных нами обломков изразцов — навершия, фриза или карниза, капители, колонны и акротейрона. Артефактом, связанным с проведением в здании после 1911 г. электричества является фаянсовая розетка для подвешивания шнура светильника к потолку.

За вторую половину XX в. уровень дворовой территории ПТУ 2 перед домом № 20 был поднят на 1,0–0,5 м и нивелирован.

Е. В. Сумко

Борьба Полоцкой уездной милиции с бандитизмом в Полоцком уезде в начале 1920-х гг.

В пограничном Полоцком уезде действовали вооружённые формирования, которые преследовали разные цели — от политических до чисто экономических. Чаще всего совершались налёты на хутора, мельницы, совхозы. Иногда целью напа-

дающих была ликвидация представителей местной власти. Необходимо отметить, что некоторые нападения носили явно выраженный антисемитский характер.

Бандитизм в 1920-х гг. был неоднороден, борьба с ним не была прерогативой только какой-то одной силовой структуры. В Полоцком уезде, кроме милиции, ею занимались несколько структур: аппараты пограничных отделений, Витегуботдел ГПУ, роты ЧОН. Действия органов, причастных к борьбе с бандитизмом, не были согласованы. Распыление сил не давало возможности своевременно принимать меры против налётов и предупреждать крупные выступления. Теснее всего в борьбе с бандитскими формированиями уездная милиция сотрудничала с погранотрядами, которые сообщали о случаях нарушения границы. Так, за первую половину 1922 г. в Полоцкий уголовный розыск поступила информация о 20 вооруженных нападениях. Чаще всего нападению из-за границы подвергались хутора Ореховской волости. Однако из-за того, что информация часто приходила с опозданием, а также из-за малочисленности милиционеров и отдалённости от мест происхождения в большинстве случаев преступники успевали до прибытия органов пересечь границу и с добычей укрыться на польской стороне.

Постепенно складывалась агентурная сеть осведомителей, которые предоставляли полоцкой милиции и уголовному розыску различную информацию. Как правило, это были места дислокации бандитов, что позволяло выяснить расположение вооружённых отрядов, их состав.

Серьёзное препятствие для борьбы с бандитизмом власти видели в отношении населения. В сводках часто фиксировалось, что крестьяне избегают заявлять о проходе банд через свои селения. Сотрудники милиции, кроме выслеживания бандитов, занимались проверкой настроений крестьянства, выявляя потенциально опасных и неблагонадёжных элементов в этой среде.

Для объединения усилий в борьбе с бандитизмом в Полоцке 25 июля 1922 г. прошло совещание, на котором был выработан совместный план действий. Было решено сформировать в пределах Полоцкого уезда мобильную боевую группу, в которую бы входили представители всех структур, задействованных в борьбе с бандитизмом. Роль координирующего центра взяло на себя Пограничное особое отделение № 1, куда должна была поступать информация из отделов ГПУ, милиции, включая уголовный розыск.

16 июля 1922 года на основании постановления ВЦИК в целях ликвидации бандитизма в Витебской губернии вводилось военное положение, которое было отменено только в начале марта 1923 г.

В. У. Чараўко

Пазамагільны інвентар вясковых пахаванняў Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стст.: наменклатура, інфарматыўнасць, інтэрпрэтацыя

Вясковыя пахавальныя помнікі Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стст. — недастаткова даследаваная катэгорыя археалагічных аб’ектаў. Пахаванні азначанага перыяду пераважна безынвентарныя. Гэта ўскладняе іх датаванне, абмяжоўвае магчымасць вывучэння пахавальнай практыкі і матэрыяльнай культуры насельніцтва.

Безынвентарнасць пахаванняў азначае адсутнасць у іх пахавальнага інвентару — мэтанакіравана пакладзеных з нябожчыкам рэчаў. Варта адрозніваць уласна пахавальны інвентар ад пазамагільнага — прадметаў, выяўленых у верхніх пластах культурнага слою могільніка.

Крынічнай базай даследавання паслужылі матэрыялы раскопак 2010–2015 гг. на пяці могільніках Беларускага

Падзвіння XIV–XVIII стст., размешчаных каля вёсак Івесь і Доўгае Глыбоцкага, Жарнасекава і Кleshчыно Бешанковіцкага і Дубраўка Гарадоцкага раёнаў.

Пазамагільны інвентар галоўным чынам прадстаўлены фрагментамі керамічных начынняў, выяўленых на ўсіх могільніках. На могільніку каля вёскі Дубраўка зафіксаваны фрагменты металічнага посуду. Аналагічная практыка сустрэта на могільніку XIX ст. каля в. Васькавічы Глыбоцкага раёна. Гэта суадносіцца з зафіксаванымі этнографамі памінальнымі абрадавымі дзеяннямі і мусяць інтэрпрэтавацца як памінальны інвентар. У двух выпадках пазамагільны інвентар прадстаўлены манетамі (могільнікі каля вёсак Доўгае і Дубраўка).

Інфарматыўнасць пазамагільнага інвентару мусяць разглядацца ў трох аспектах. Па-першае, знойдзеныя артэфакты адлюстроўваюць матэрыяльную культуру. Недастаткова даследаванай тэмай, напрыклад, з'яўляецца познесярэднявечная вясковая керамічная вытворчасць насельніцтва Беларускага Падзвіння. Па-другое, пазамагільны інвентар нярэдка з'яўляецца адзіным датуючым матэрыялам даследаванага пахавальнага помніка. Па-трэцяе, выяўленыя ў познесярэднявечных пахаваннях керамікі дазваляюць удакладніць час існавання памінальных абрадаў.

С. А. Шыдлоўскі

Да традыцыі полацкай метагістарычнай прозы

Першым вялікім мясцовым наратывам быў полацкі летапіс. Ён працягвае ўплываць на айчыны літаратурны працэс нават праз сваю адсутнасць. Гэтую адсутнасць і намагаюцца кампенсаваць нашы творцы, свядома ці падсвядома. Верагодна адсюль вынікае адзін з вытокаў пільнага інтарэсу да гістарычнай тэмы ў аўтараў з Полацка. Варта адразу ўдакладніць: традыцыя полацкай прозы стваралася і ствараецца не толькі людзьмі з

полацкай прапіскай. «Палачанін», калі справа ідзе аб сферы творчасці, дасюль азначае тое ж самае, што і ў часы Усяслава — «духоўная гравітацыя» Полацка працягвае дзейнічаць на абшарах усяго Беларускага Падзвінн. Так, «Лабірынты» дзісенца Вацлава Ластоўскага, безумоўна, належаць полацкай традыцыі і ў многіх рысах фарміруюць яе. З іншага боку, аўтар можа пісаць аб гістарычных постацях мінулага Полацка і заставацца аднак па-за межамі вышэйазначанай традыцыі, працуючы, напрыклад, паводле канонаў беларускага «адраджэнскага» асветніцтва. Што з'яўляецца ў такім разе маркерам прыналежнасці да полацкага наратыву? Безумоўна, гэта наяўнасць «полацкай тэмы», якая ў большасці выпадкаў уключае гістарычную (апелуючую да навуковага факта) фэбулу, але пераадольвае яе і выходзіць да метагісторыі. У адсутнасці летапісу любое мясцовае дакументальнае слова з мінулага — ад надпісаў на Барысавых камянях і крыжы Еўфрасінні да выдзеўбаных на кроквах езуіцкага гарышча імён кадэтаў — лёгка камбінуецца з фантастычнай фэбулай і адгукаецца ў міфе. Прастора полацкай мінуўшчыны займела таму моцны міфапаэтычны бэкграўнд, — не са старонак летапісу мы ведаем, напрыклад, пра Усяслава Брачыславіча, а са «Слова пра паход Ігараў». Метагісторыя пазнаецца часта праз азэрэнні і сны. Адсюль распаўсюджаны матывы сна-снення, які мы знаходзім у знакавых творах, што належаць полацкай традыцыі.

Полацкая праявітая традыцыя — традыцыя метагістарычная. Брак гістарычных крыніц полацкім аўтарам прыходзіцца купіраваць павышанай міфатворчай актыўнасцю. Такім чынам, метагісторыя ў дадзеным кантэксце разумеецца як метад рэканструкцыі гістарычнага працэсу сродкамі міфапаэтычнага наратыву пры недахопе гістарычнай (навуковай) факталогіі. Метагісторыя адлюстроўвае гістарычны працэс, але не супадае з ім цалкам.

Тэзісы
навукова-краязнаўчай канферэнцыі
да 90-годдзя Краязнаўчага музея Полацка

(Полацк, 7-8 снежня 2016 г.)

Адказы за выпуск *В. У. Гаўрылаў*
Камп'ютарная вёрстка *В. У. Гаўрылаў*
Дызайн вокладкі *К. В. Аляксеева*
Карэктар *В. Я. Ашуева*

Фармат 60x84 1/16. Папера офісная.
Гарнітура NewtonС. Друк лазерны. Тыраж 40 экз.

Надрукавана на абсталяванні
навукова-інфармацыйнага аддзела НПГКМЗ
211400, г. Полацк, вул. Ніжне-Пакроўская, 22

Полацк 2016